

LUDZKOŚĆ (145) *sb f*

ludzkość (141), **ludskość** (3), **ludzkość** (1); *ludzkość Calep* (3); *ludzkość: ludzkość Mącz* (31 : 1),

ludzkość: -dz- (129), *-c-* (9), *-cz-* (1), *-dcz-* (1), *-dź-* (1).

o jasne.

sg N ludzkość (42). ◇ *G ludzkości* (36). ◇ *D ludzkości* (4). ◇ *A ludzkość* (37). ◇ *I ludzkością* (20). ◇ *L ludzkości* (5). ◇ *pl D ludzkościami* (1).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. *Życzliwy stosunek do ludzi, łaskawość, przychylność, uprzejmość, grzeczność; gościnność, kultura obyczajów, ogłada; wykształcenie; humanitas Mącz, Calep, Cn; comitas, hospitalitas, philant(h)ropia Mącz, Calep; affabilitas, dignatio, facilitas, popularitas, urbanitas Mącz (143) : Aczkolwyek wyęc ftrácham fye twoyey [papieża] wyelgołci/ á wffákož ludzkołć mye przyzywa. KromRozm III O3v; BibRadz I 9c marg, Gen 24 arg; [Argonante] wielbili iey [Medei] rozum y ludzkość. BielKron 54v; Humanitas, Ludzkość/ skłonnosc ku zachowaniu/ też człowiece przirodzenie/ też bączność rozum y wyczwiczenie w wyzwolonych naukach. Mącz 157b, 89a, 298a, 360b, 382d, 419c (14); ludzkość/ á Senatorfka powagá mądrze [w nim] były złożone/ y włádzone/ rozeznác żaden nie mogł/ co czemu pánowáło. GórnDworz B7, li2v; ten iest prawdziwy ApóstolŃki kołcioł Páná Kryftułow/ [...] kthory też przez miłość fzczyrą przyłączywłzy fie ku włzem członkom/ miłuye bliźnie fwoie/ y włzelką powinność ludzkości pokázuie RejPosWstaw [143⁴]v; ModrzBaz 67, 98v, 143; SkarŻyw 335; KochMuza 28; ReszHoz 125; KochPam 83; KochPieś 46; [Lech] luckołcia wielką zatrzymawal przifobie woifko PaprUp A4; ZawJeft 32; Hołpitalitas – Ochotne, prziiecież gołczy, ludskość. Calep 490a, 220a, 491a; W Perliiéy [...] dla kárności nie dano krzywdy czynić: v Afłiriyczków powagá byłá wielka: v Rzymian zásię wkłádna ludzkość OrzJan 21, 21, 104; Pátrzay iáka pilność y ludzkość byłá wrzędnikow pogánskich około więźniow fwych, áby ich od włzelkiew krzywdy obronili. WuJNT 491 marg.*

ludzkość ku komu (2): *fercá ludzkie [...] od waśni y złey woli odwodzić/ áza to nie nawięcey ludzkości iednego ku drugiemu prziftoi [an non humanitati maxime congruit]/ ModrzBaz 67; SkarŻyw 58 marg.*

ludzkość przeciw komu (8): *Wielką ludzkość Iozefowá przeciw bráciey fwey BibRadz Gen 43 arg, Gen 23 arg; KochSat ktv; Mącz 447c; O ludzkości przeciwko poddánym [Et de humanitate subditis praestanda] ModrzBaz 46v; SkarŻyw 593; ReszPrz 72; WysKaz 41.*

ludzkość nad kim (1): *Pan IEZVS [...] nie gáni áni zákázuie plákánia nád vmárłym. Bo to fámo przyrodzenie wyciąga y powinne vżalenie/ y ludzkość nád nędznym/ y nád oštátnią y nawiętłzą nędzą náłżá do ktorey śmierć przywodzi. SkarKaz 385a.*

ludzkość w kim (1): *pámiątká Oycowłkiew Ikromności ták wiele v nich ważyłá/ y nádzieiá przyfłzey ludzkości w potomku/ iż wżyfcy woleli oddawác połfufzeńftwo fludze/ niżhy potomftwo tákowego Páná fwego opuścić mieli Phil M2.*

W połączeniach szeregowych (18): *KochSat B4v; Officio vincet omnes spes, Ludzkością zachowaniem á wkłádnością więcey dokaże niżli fie po nim nádziejano. Mącz 407d, 119a, 297c, 508b; GórnDworz Cc, Ee, Ff8; RejZwierc [193]; ModrzBaz 126v; SkarŻyw 334, 357; ReszList 187;*

Tu powagá/ tu ludzkość/ dzielność nie objęta: Tu poległa pobożność/ y tu cnotá święta. *PudłFr* 61; *PaprUp* Dv, Gv; *KořakCath* B3; *Phil* D2.

W przeciwstawieniu: »grubość, srogość i bicie ... ludzkość« (2): *Mącz* 120d; ifz [dzieci] nie tylko fregością y biciem/ ále ludzkością/ miłoácią/ y łáfkáwością ku dobremu wiedzeni być pomáłu á nie zprętká máią. *SkarŻyw* 334.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkość nie leda (2), niemała, osobliwa, prawdziwa, przyjemna, przystojna, słodka, wdziężna, wielką (więtsza) (4), własna, wszel(a)ka (6), zwierzehnia; ludzkość panuje [w kim a. komu] (2); bogaty w ludzkość; do ludzkości zaprawować; służyć ludzkości; przywieść ku ludzkości; wiedzieć [czyją] ludzkość; pamiętać [na czyją] ludzkość; ludzkością nagrodzić, przodkować, słynąć; [komu] schodzi na [czyjej] ludzkości.

Zwroty: »w sobie żadnej ludzkości nie mieć« (1): *Omnem humanitatem exuisse videtur, Zda* fie w łobie żadnej ludzkości nie mieć. *Mącz* 433o.

»wszelaką ludzkość oddalić« (1): *Exuere humanitatem, Wřzeláką ludzkość oddalić. Mącz* 433c.

»odwoławać się na [czyją] ludzkość« (1): *Hic ego humanitatem tuam desidero, Tu* fie ya odwoławam ná twoję luckość y záchowanie. *Mącz* 83a.

»ludzkość (p)okazać (a. (p)okazować« = *comprchendere aliquem humanitate Mącz; praestare humanitatem Vulg, PolAnt* [w tym: komu (10), przeciw komu (3), w czym (1), po kim (1)] [szyk zmienny] (17): *Leop Act* 28/1; *Lot* okázuie ludzkość w przyjmowániu gości w dom *BibRadz* I 10h marg, *Act* 28/2[1]; *KoehSat My; KwiatKsiąż Pv; Mącz* 298a, 318a; pan Krákwofki áby ludzkość fwą pokazał [...] wřháwicźnie s pánią Giżyczką ohciał mowić *GórnDworz* S4v; *RejPosWstaw* [41⁴]v; *ModrzBaz* 127; *SkarŻyw* 134, 357, 597; *Rotmiřtrz* chcąc przedsię ludzkość nieiáką. po łobie pokázác/ prowadził iá áż do rzeki/ gdzie fye wozić miáła. *KochWz* 136; *ReszPrz* 72; Zá cześć więcéy/ niż lekkość/ poczytał to łobie/ Ludzkość wřzelką okázác naliřfzýy ołobie *KochTarn* 74; *WujNT Act* 28/1.

»przy swojej ludzkości stać« = *mieć niewzruszone zasady* (1): *Constare suae humanitati, Pri* fwoyey ludzkości ftać/ nie puřczác fie yey. *Mącz* 418a.

»ludzkości (wy)uczyć« [szyk zmienny] (2): *oycowye [...] dzyeci fwych zá młodu nyech ludzkości wczá/ áby fie pothym vmyáły ku každemu fklányác/ z káżdym fie nadobnye á wkládnye rozmowić. GliczKsiąż F5v; PaprUp* Dv.

»swoją ludzkością [kogo] sobie ując« (2): *Bo zá fwą godnością Godźieneś iefzcze więcéy: fwoią zás ludzkością Kogoś łobie nie wiáł? KochJez* A4v [idem] *KochEpit* A3.

»z ludzkości się wyzucić; wyzucie się ze wszelakiej ludzkości« (1; 1): *CzechEp* 4; ledwie fię z ludzkości nie wyzuwřzy/ ták nas [ksiądz Powodowski] řzácuie y winuie/ y do infzych w podeyřzenie przywodzi *NiemObr* 4.

»zapamiętać wszelakiej ludzkości« (1): *on w fwoiéy popęđliwości/ Zápamiętał wřzelákiéy zgoła ludzkości KochPs* 168.

»ludzkości nie znać« (1): *Czy nas té wřziác wyřpy máią/ Które ludzkości nie znáią? GórnTroas* 55.

Wyrażenia: »ludzkość braterska« (1): *Wthore mieyfce ma Społeczność miedzy znáki á ćwiczeniem kořcielnym. [...] wřywa thego fłowá Páweł ř. miáfto miłości á ludzkości bráterfkiey. RejPosWstaw* [143⁴].

»własnej ludzkości pełen« (1): Lecż iáko to ieft rzecz podobna/ że y ty łam możefz fię omylić: ták zásię ieft rzecz przyiacielńka á włafney ludzkości pełna/ żáłowác czyiego omylenia *ModrzBaz* 65.

»ludzkością pobudzony« (1): Ie⁸⁰ Miło: Pan brát W.M. [...] bárziefy fwoią ludzkością/ niż iáką załługą moią/ ku mnie żebrakowi pobudzony/ hoyney ręki fwey ku mnie ściągác [...] nie przeltawał *GrabowSet* A2v.

»przyrodzona ludzkość« (1): PAnie [...] racz i ti moię tę kwapioną Pracą za wdzięczne przyiąć a fwą przyrodzoną Ludzkosć okazać przeciw tey lefney potworze, Ktora fię tu fmio ftawić na twym Pańskim dworze. *KochSat* ktv.

»znak jaki (a. najmniejszy) ludzkości« (2): *GórnDworz* Xv; Károlftádus [...] wzbudził/ [...] ten to niepokoy/ człowiek frogi/ bez rozumu/ bez náuki/ bez żadnego fmyfłu cielefnego/ w którym nigdyfmy nie obaczyli znáku iákiego przyftoyney ludzkości *ReszPrz* 63.

Szeregi: »ludzkość i braterstwo« (1): Bo prawdziwa ludzkość y bráterftwo [*humanitas ac fralernitas*] wdzielániefm w fzech rzeczy ludziom záfwiiera fię *ModrzBaz* 68v.

»cnota, (i) ludzkość« (3): TEMuś mógl rzec befpiecznie/ iże był przed láty W náukę/ cnotę/ ludzkość/ Bużynfki bogáty. *PudłFr* 40; *Phil* G4; *KołakCath* Bv. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»ludzkość i dworstwo« (1): [*Luteranowie*] máią [...] Dyabelńką pychę/ hárdosć w nich zá pokorę poczytáią/ miełzác y fzeleć/ ludzkością y dworftwem zowią *ReszPrz* 65.

»ludzkość a kunsztowanie« (1): *Aspergere comitati gravitatem*, Ku ludzkości á kufztowániefm [!] ftátek s powagą przifłącza wépołek wéfołym y ftátecznym być/ nie w fzetecznym. *Mącz* 404a.

»ludzkość i łaska« = *humanitas et clementia* *Modrz* [*szyk 3 : 1*] (4): *ModrzBaz* 127 [2 r.]; A chcąc Pan wiefłzłą ludzkość y łáfkę pokázác Piotrowi/ fzedł w vbogi dom iego *SkarŻyw* 597, 593. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ludzkość i łaskawosć« [*szyk 1 : 1*] (2): Chriftulá [...] słowá to fą/ ktore nam rofkázuią/ ábyfmy drugim odpufzczáli/ iáko chcemy/ żeby y nam odpufzczano. Gdzież tedy ieft wiefłze mieyfce odpufzczániefm/ ludzkości/ y łáfkáwosć [*ignoscentiae, humanitati, clemewtia*]? *ModrzBaz* 127; *SkarŻyw* 58. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ludzkość, (a, i) miłosć« [*szyk 3 : 2*] (5): *RejPosWstaw* [143⁴]; *CzechEp* 4; *ReszList* 167; *Calep* 799b; ále Chrześcijáńfkiego miernego [*placzu po zmarłym*] y ktory miłosć ku odchodzącemu y lámá ludzkość wycińka/ [*apostoł*] nigdy nie gánił. *SkarKaz* 385b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ludzkość i ochędożnosć« (1): *Ex feritate ad mansuetudinem traducere*, Od beftialskiej grubosćfi ku luckosćfi y ochędożnosćfi prziwiefć *Mącz* 120d.

»ludzkość i ochota« (1): *Suo sermone subsequutus est humanitatem literarum tuarum*, S taką ludzkością y ochotą yął fie k nam mieć/ yákosć ty do niego ukládniefm pił. *Mącz* 386b.

»ludzkość a opatrznosć« (1): [*papież Innocencyjus*] dla fwoiey ludzkości á opátrznosćfi/ przyciągnął k fobie wiele dobrych rzeczy. *BielKron* 189v.

»ludzkość, (a, i) skłonnosć« (4): *Me facilitas hominis delectat*, Luckosć á skłonnosć yego mnie wielmi rozkofzuye. *Mącz* 114h, 159a, 318a, 447c. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»ludzkość i wszelaki sposob pocziwego życia« (1): Miftrze [...] ten wiek bárzo śliłki/ zdrowemi náukámi do ludzkości y do wšelákiego łpołobu pocziwego życia/ zápráwówáli. *ModrzBaz* 128v.

»ludzkość i sprawiedliwość« (1) : Mnodzy ludzkości y łprawiedliwości [*humanitatem et iusticiam*] pilno służą *ModrzBaz* 57v.

»ludzkość i świętobliwość« (1): á ten rog był od inych rozny w tym iż miał oblicze człowiecze ktore znaczyło zwierzchnią ludzkość y świętobliwość *BibRadz* I 451a *marg.*

»ludzkość i ukłádnosc« (1): Była w tym cnym Pánie tá cnotá bárzo znákomita/ bo opócz owey mile łłodkiey przeciw každemu ludzkości y wkládnosci/ przeciw łługom Bozym iáka pokorá y wczciwość iego była *WysKaz* 41. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»ludzkość i uprzejmość« (1): Titus Cefarz [...] iest we wżem podobien Lipłkimu náłzemu/ [...] Więc ludzkość y vprzejmość pánuie mu ktemu *Paprpán* S2.

»ludzkość, (a) zachowanie« (2): Ludzkością/ záchowaniem/ tym wiele nágradza/ Bo to nigdy ze złego/ łercá nie pochadza. *RejZwierz* 54v; *Mącz* 83a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

Wyrażenia przyimkowe: »prze ludzkość« (2): Iákołz ie [*imięnie*] wrácił [*lege: utracił*]? báwił się żołnierską, [...] czy síołtrom ná łoług Wydał? [...] (-) Ná żadnym z tych. (-) Prze łwą ludzkość oycze *CiekPotr* 23.

~ Szereg: »prze ludzkość a dobre zachowanie« (1): wierzę że tákowych będzie niemáło/ ktorzy prze ludzkość á dobre záchowanie Ie⁸⁰ Miło: Páná brátá W. M. tegoż wżytkiego co ia życzyć/ y zá Ie⁸⁰ Miło: Páná Bogá łośćić będą *GrabowSet* A2v. ~

»wedle ludzkości« (1): Sed (quae facilitas tua) hoc magis dabis veniam quod se non mereri fatentur, Ale (która yełt twoyá ludzkość/ áłbo wedle twoyey ludzkości) tym łatwiey ym przepuściłz ym pilniey niewinność łwą łprawuyą. *Mącz* 335c.

»z ludzkości« (3): między innemi rzeczámí [...] które przeciwko poddánym páństwu zakonu náłzego z ludzkości rádzi czynimy [*quadam humanitate libenter gerimus JanStat* 904]/ o tym myślimy wnocy y wednie: ábyłmy im pokóy y odpoczynienie obfite wczynili. *SarnStat* 1120.

~ W przeciwstawieniu: »z cyrografu ... z ludzkości« (1) : CONTRACTVS INNOMINATVS, wczynność zowiá nie z Cyrográphu piánégo, ále z ludzkości *SarnStat* 1272.

Szereg: »z miłości albo z ludzkości« (1): DARowánié iest czwarty á naleplzy contract, że kto z miłości áłbo z ludzkości co komu przywłáczza. *SarnStat* 1275. ~

W *przen* (19) : Przyciágałem ie powrozmi ludzkości/ á zwiáłkami miłości [*In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritalis*]/ á byłem im iáko oni ktorzy włziáią iarzma od czeluści ich *BibRadz* Os 11/4; Humanitatem Athenis deportavit, Przinióśł s łobą ludzkość z Athen/ łtał się obyczaynym. *Mącz* 313d; Bo á czegoż wcy rozum? co przykázuie cnotá? ná co rádzi ludzkość [*Quid humanitas suadet*]? *ModrzBaz* 142v; Chodźcie łám ludzie: á czego się łámá ludzkość domaga obáććcie. *ModrzBaz* 143; Vprédzálz łátá/ kleynoty drogiémi/ Powážna ludzkość buia nád którými Y táć zniewala wżytłki ludzie łrawie. *ZawJeft* 3; *GrabowSet* A2.

W *połączeniu szeregowym* (1): Był wielki człek wonnością cnot wżytkich ozdobiony/ mądrością/ miłością/ wbołtwem/ ludzkością *SkarŻyw* 546.

Zwroty: »nauczać ludzkości« (1): Twardźzy nád krzywé fkały/ którego schowály. W ślepych iáfkiniách fwoich/ áni náuczály/ Srogié lwice ludzkości: weyrzy ná krew fwoię/ A niech vzna córá twa láfkawą twarz twoię. *ZawJeft* 40.

»prawą ludzkość na się oblec« (1): A wźakoż o ludzie/ čás iuż potrzebuie/ ábyfmy wźdy kiedy práwą ludzkość ná fię oblekli [*humanitatem veram aliquando induamus*] *ModrzBaz* 143v.

»wszystkę ludzkość od siebie odganiać« (1): męłtwo bez mądrości y fprawiedliwości vpor ieft/ á zgoła/ okrucieńftwo/ ktore wźytkę ludzkość od fiebie odgania. *Phil* D2.

»ludzkość okazać« (1): ziemiá więtfzą w fobie ludzkość niż on [*Kain*] okazała A to iż krew bratá ie⁸⁰ w fię przyięła *BibRadz* I 3b *marg.*

»wszystkę (a. wszelaką) ludzkość zwlec z siebie« = (*omnem*) *humanitatem exuere* *Modrz* (2): Wiele tych v ktorychto w ręku zítało fię twárdźzymi zá folgowaniem Bożym: wźytkę ludzkość zwlekli z fiebie że iym ludzie dziwnie ćierpią: popili fię zbytnim piełzczeniem fzczęścia. *ModrzBaz* 144v, 68v.

Wyrażenia: »ludzkością ozdobiony« = *humanitatem praeditus* *Modrz* [*szyk zmienny*] (3): niemowilem do krzemieniow/ áni do dębów [...] álem do ludzi mowił. A pod tym przezwiłkiem nierozumialem obrzymow/ áni żadnych dziwow ludziam podobnych: ále źwierzęta ludzkością ozdobione/ rozume^m władaiące/ áć wźytkich cnot nafienie wfobie máiące. *ModrzBaz* 142v, 64; *SkarŻyw* 546.

»ludzkością wypolerowany« = *humanitatem politus* *Modrz* (1): niewidzę żadnego narodu áni ludzkością wypolerowanego/ áni tak grubego/ ktoryby niemiał o obliwego ftárania o dobrem ćwiczeniu młodych ludzi. *ModrzBaz* 128v.

Szeregi: »ludzkość i dworstwo« (1): Dwór wźyftek wczérni prze cię/ Kryfki/ chodzi. Abowiem ludzkość y dworfwo przy tobie W iednymże zaráz pochowano grobie. *KochFr* 27.

»prawda i ludzkość« (1): Prawdá/ y ludzkość/ twóy wóz niéch fprawuie *KochPs* 67.

2. *Bycie człowiekiem* (2) :

Zwrot: »hardzie na swą ludzkość kazać« = *chępić się swoim człowieczeństwem* (1): gdy ftrzałą zrányony [*Aleksander*] mgłał á truchlał/ vpámętafłfy fię z oney pychy yął mowić/ tá krew záifte nye okázuye thego/ ábych ya był bogyem/ álbo fynem Iowiflowym. Tak też y dzis mogliby ludzie w fię weyrzeć/ á vznafłfy tho że fá ludźmi álbo człowyekámi/ nie myeliby thák hárdzye á poftáwnye ná fwą ludzkość kázác *GliczKsiqż* F5.

Wyrażenie: »godny ludzkości« = *indignus humanitate* *Modrz* (1): ábo nas Bog gorłzym práwem ftworzył/ niż infze ludzi iż żadnym fpołobem niehcemy fię dáć náklonić ná to co fię ie^{mv} podoba? áza to nie fá rzeczy godne ludzkości/ ktore nam przed oczy fá położone? *ModrzBaz* 143v.

Cf CZŁOWIECTWO, CZŁOWIECZEŃSTWO, NIELUDZKOŚĆ